

The role of religious places in giving identity to the Lonban neighborhood

Case Study: Lonban Mosque

Matin Sadat Eslahi¹

Abstract

The concept of neighborhood refers to an area where people interact and live together. Each neighborhood includes streets, parks, and different physical buildings and spaces that can encompass social dynamics among the residents of that neighborhood. Neighborhoods can be very diverse in terms of population, culture, socioeconomic status, occupation, etc and influence the experiences of those who live there; but still, neighborhoods often foster a sense of belonging and identity among their residents and also contribute to social cohesion. Religious places and mosques are considered part of the social and religious identities of each neighborhood, and examining their role can highlight its status. The purpose of this study is to investigate the role of the Lonban Mosque in giving identity to the Lonban neighborhood. This research is descriptive-analytical and based on library resources. This article, while addressing the history of the Lonban Mosque, seeks to answer the question of what role and position the Lonban Mosque plays in giving identity to the Lonban neighborhood. The results of the research show that Lonban Mosque, as one of the oldest mosques in Isfahan during the Safavid period, contributed greatly to the development of the religious identity of the Lonban neighborhood, to the extent that even now, a sense of belonging and local identity can be seen among the people of that neighborhood due to the performance of religious customs and rituals and social activities.

Keywords: Tiling, Mosque, Imamzadeh, Foreign tourists, Qajar.

The second year

Number Seven

Spring 2025

---

1. PhD student in the history of Islamic Iran, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
Eslahimatin6@gmail.com

دور الأماكن المذهبية في إضفاء الهوية على حي لبنان دراسة حالة: مسجد لبنان

معصومه درسار^١

الخلاصة

يشير مفهوم الحي إلى منطقة يتفاعل فيها الناس مع بعضهم البعض ويعيشون معاً. ويشمل كل حي شوارع وحدائق ومبانٍ ومساحات مختلفة يمكن أن تحاكي الطبقة الاجتماعية بين سكان ذلك الحي. قد تتنوع الأحياء بشكل كبير من حيث السكان والثقافة والوضع الاجتماعي والاقتصادي والمهن وغيرها، مما يؤثر على تجارب سكانها. ومع ذلك، غالباً ما تعزز الأحياء الشعور بالانتماء والهوية بين سكانها وتساهم في التماسك الاجتماعي. تُعتبر الأماكن الدينية والمساجد جزءاً لا يتجزأ من الهوية الاجتماعية والدينية لكل حي، ويمكن عند دراسة دورها التعرف على مكانتها. تهدف هذه الدراسة إلى بحث دور مسجد لبنان في إضفاء هوية مميزة على حي لبنان. تعتمد هذه الدراسة على المنهج الوصفي التحليلي، وتستند إلى مصادر مكتبية. تتناول هذه المقالة تاريخ مسجد لبنان، وتسعى للإجابة عن سؤال: ما هو دور مسجد لبنان ومكانته في إضفاء الهوية على حي لبنان؟ تُظهر نتائج البحث أن مسجد لبنان، بوصفه أحد أقدم المساجد في أصفهان خلال العصر الصفوي، قد أسهم إسهاماً كبيراً في تنمية الهوية الدينية لحي لبنان، لدرجة أنه حتى اليوم، لا يزال الشعور بالانتماء والهوية المحلية واضحاً بين سكان الحي، من خلال ممارسة العادات والطقوس الدينية والأنشطة الاجتماعية.

الكلمات المفتاحية: أصفهان، العصر الصفوي، مسجد لبنان، الهوية المكانية، الأحياء

فصلنامه
علمی
مطالعات
بفقه و
امکان
متبرکه

السنة الثانية | العدد ٧ | الخريف ١٤٤٤

١. طالب دكتوراه في تاريخ إيران الإسلامية، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة أصفهان، أصفهان، إيران
gmail.com@EslahimatinF

نقش اماکن مذهبی در هویتبخشی به محله لبنان

مطالعه موردی: مسجد لبنان

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۲/۲۱

متین سادات اصلاحی^۱

چکیده

مفهوم محله به منطقه‌ای اشاره می‌کند که در آن افراد با مردم در تعامل اند و زندگی مشترکی دارند. هر محله‌ای شامل خیابان‌ها، پارک‌ها و ساختمان‌ها و فضاهای فیزیکی متفاوتی است که می‌تواند پویایی اجتماعی را در بین ساکنان آن محله را ایجاد می‌کند. محله‌ها می‌توانند از نظر جمعیت، فرهنگ و وضعیت اجتماعی-اقتصادی، شغل و غیره بسیار گوناگون باشند و بر تجربیات کسانی که در آنجا زندگی می‌کنند تأثیر بگذارد. اما با این حال، محله‌ها اغلب حس تعلق و هویت را در میان ساکنان خود پرورش می‌دهند و به انسجام اجتماعی نیز کمک می‌کنند. اماکن مذهبی و مساجد جزو هویت‌های اجتماعی و مذهبی هر محله محسوب می‌شوند که بررسی نقش آنان می‌تواند جایگاه آن را برجسته کند. هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش مسجد لبنان در هویت بخشی به محله لبنان است. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای است. این مقاله ضمن پرداختن به تاریخچه مسجد لبنان درصدد پاسخ به این سوال است که مسجد لبنان چه نقش و جایگاهی در هویت بخشی به محله لبنان دارد؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مسجد لبنان به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین مساجد اصفهان در دوره صفویه، به توسعه هویت مذهبی محله لبنان کمک فراوانی نمود تا جایی که در حال حاضر نیز، حس تعلق و هویت محلی در بین افراد آن محله با توجه به انجام آداب و مناسک دینی و فعالیت‌های اجتماعی دیده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: اصفهان، دوره صفویه، مسجد لبنان، هویت مکان، محله‌ها.

مقدمه

هویت مکان مفهومی برآمده از حوزه‌های روانشناسی محیطی و جغرافیای انسانی است. هویت به نحوه درک افراد و گروه‌ها و ارتباط با مکان‌های خاص اشاره دارد که می‌تواند به‌طور قابل توجهی بر احساس خود و تعلق آنها تأثیر بگذارد. با گذشت زمان، ایده هویت مکان بیشتر توسعه یافت و عواملی مانند زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی در آن تأثیر گذاشت. هویت در زبان گفت‌وگو به معانی نسبتاً متنوعی به کار گرفته می‌شود. چیستی یک شیء به‌نظر می‌رسد تبادل کننده معنی هویت باشد. عموماً وقتی مردم از هویت یک چیزی سخن می‌گویند ترکیبی از چیستی به‌صورت ساده و چگونگی به‌صورت نسبتاً پیچیده را توضیح می‌دهد. با توجه به تخصصی بودن این موضوع، باید اذعان نمود که واژه‌هایی نظیر ملیت و شخصیت با هویت مترادف بوده و تبادل بیش‌تری دارد (بهزادفر، ۱۳۷۸: ۲۳). در بحث‌های معاصر، هویت مکان اغلب با مسائل اجتماع، تعلق و تأثیر جهانی شدن بر هویت‌های محلی مرتبط است. این رابطه پویا بین افراد و محیط‌هایشان را برجسته می‌کند و نشان می‌دهد که مکان‌ها فقط مکان‌های فیزیکی نیستند، بلکه گستره معنا و هویت هستند. همه انسان‌ها در گروه‌ها و اجتماعات خودشان، در مکان‌هایی خاص زندگی می‌کنند و کار می‌کنند و رفتار می‌کنند، این مکان‌ها رفته‌رفته برای انسان، معنایی منحصر به فرد پیدا می‌کنند. چنانچه برای هرکس پیوند و آگاهی عمیق نسبت به مکان‌هایی که در آن تولد یافته، رشد کرده وجود دارد و این پیوند، منبع اساسی هویت و امنیت فردی و فرهنگی است. به‌عبارت دیگر، می‌توان گفت که افراد در واقع با زندگی کردن و رفتار کردن در یک مکان به آن مکان تعلق پیدا می‌کنند و این مسئله باعث ایجاد نوعی هویت برای آن اشخاص شده و از سوی دیگر به آن مکان (محل) نیز هویت می‌بخشد (رضوانی، ۱۳۹۵: ۲۴). هویت مکان بر ارتباطات عاطفی و روانی افراد با مکان‌های خاص تأثیرگذار است. یکی از مزایای اصلی هویت مکان این است که حس تعلق و اجتماع را در بین ساکنان پرورش می‌دهد. این ارتباط می‌تواند انسجام اجتماعی را افزایش دهد، زیرا افرادی که با یک مکان هویت می‌یابند بیشتر درگیر فعالیت‌های اجتماعی و حمایت از ابتکارات محلی هستند. علاوه بر این، هویت مکان می‌تواند با ایجاد حس ثبات و تداوم در زندگی به رفاه فردی کمک کند. همچنین می‌تواند میراث فرهنگی را تقویت کند، زیرا افراد اغلب مسئولیت حفظ و ارتقای ویژگی‌های منحصر به فرد مکان خود را احساس می‌کنند. علاوه بر این، هویت مکانی قوی می‌تواند گردشگری و سرمایه‌گذاری را جذب کند و به نفع اقتصاد محلی باشد. علاوه بر این، هویت مکان می‌تواند غرور و انگیزه را در میان ساکنان برانگیزد و منجر به افزایش مشارکت مدنی و مشارکت در حکومت محلی شود. در نهایت، می‌تواند به‌عنوان پایه‌ای برای هویت شخصی عمل کند و به افراد کمک کند تا خود را در رابطه با محیط خود تعریف کنند. علاوه بر این، هویت مکانی با پیشینه قوی می‌تواند باعث شود که افراد، گذشته را دوباره برای خود مجسم کنند.

۱. پیشینه پژوهش

درباره پیشینه پژوهش باید گفت که پژوهشگران و محققان جنبه‌های دیگر محله لنبان را بررسی نموده‌اند. برای مثال اذانی و همکاران در مقاله «بررسی شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای (مطالعه موردی منطقه ۱ شهر اصفهان)» (۱۳۹۳) ذهنیت مردم از محله و تعاملات بین مفاهیم اجتماعی - مکانی محدوده زندگی منطقه ۱ اصفهان را بررسی و تحلیل می‌نماید. آقایی در پایان‌نامه «طراحی مرکز محله شهری با رویکرد پایداری اجتماعی (نمونه موردی مرکز محله لنبان اصفهان)» (۱۳۹۵) شاخص‌هایی را برای احصاء پایداری اجتماعی استخراج نموده و راهبردها و راهکارهایی را در جهت طراحی تدوین نموده است. بمانیان و همکاران در مقاله «تجزیه و بازتولید فام‌های تشکیل‌دهنده رنگ آبی در کاشی‌کاری مساجد شیعی دوره صفوی با بررسی نمونه‌های موردی (مساجد علیقلی آقا، جامع اصفهان، شیخ لطف‌الله، امام و لنبان)» (۱۳۹۶) به شناسایی و تجزیه فام‌های به کار رفته در رنگ آبی کاشی‌کاری‌های این آثار تاریخی پرداخته است. پایه دار و افشاری در مقاله «بازنمایی گستره و عناصر شاخص محله لنبان اصفهان در دوره قاجاریه» (۱۳۹۹)، پس از کشف و تطبیق داده‌های مختلف تاریخی، محله لنبان را توصیف و بازنمایی کرده است و شاخص‌هایی مانند لنبان، تکیه، حمام، دسته دوم: مکان‌هایی غیرشاخص و محلی مانند کالسکه خانه در مسیر ورود به جاده، نامیدن فضایی با نام دیگر به نام محله خود (سرجوی لنبان)، بازارچه شعبانعلیخان، کالسکه خانه‌های نزدیک دروازه و غیره را بررسی کرده است. بنابراین پژوهش فوق تاکنون مورد ارزیابی قرار نگرفته است و می‌تواند از زاویه‌ای دیگر محله لنبان را بررسی نماید.

تصویر شماره (۱): موقعیت جغرافیایی مسجد لنبان

۲. نگاهی بر محله لبنان

اصفهان شهری است که در حال حاضر در دو طرف زاینده رود قرار گرفته و از طرف غرب به کوه آتشفشان و از طرف شمال به منطقه برخوار و از طرف جنوب کوه صفا محدود می‌شود در زمان‌های سابق همان‌گونه که در نقشه‌های موجود مشاهده می‌شود محدوده شهری بسیار کمتر و بسیاری قسمت‌ها در سده‌های اخیر پیوست به شهر شده است. محله لبنان یکی از محلات قدیمی و تاریخی شهر اصفهان است که به دلیل بافت تاریخی، خانه‌های قدیمی، کوچه‌های باریک و معماری سنتی‌اش شناخته می‌شود. در توصیف معنی لغوی لبنان آمده است که: «اول آن که لُنب در لغت به معنای بزرگ است و لبنان به معنی بزرگان. به دلیل سکونت افراد بزرگ و شاخص در این محله، آن را بدین نام خوانده‌اند. دوم آنکه مصدر لبنان‌دن در لغت به معنی فراوان خوردن خوراکی است و به دلیل اینکه در گذشته آن محل، مانند فضاهای عمومی و تفریحی شهر انگاشته شده و مورد توجه همگان بوده است. لذا خورد و خوراک در آنجا رواج داشته و آن را به نام لبنان یعنی محل خوردن می‌شناختند» (بهشتی نژاد، ۱۳۸۸: ۲۳). محله لبنان که در نقشه‌های قدیمی به چهار قسمت لمبان و لومبان‌چی و صحرا و سه پله تقسیم می‌شده در منطقه فی مابین غرب و جنوب شهر اصفهان و در کناره زاینده رود قرار گرفته است و به همین علت از محاسن و مفاصل این همجواری بی‌نصیب نبوده است این محله از شمال به خیابان صارمیه و شیخ بهایی فعلی و از شهر به خیابان اردیبهشت و از جنوب زاینده رود و از غرب بزرگراه خیام می‌گفتند و قسمت‌های آباد آن در زمان‌های بسیار قدیم در اطراف مسجد لمبان و قسمتی از خیابان عباس‌آباد و صاحب فعلی و قسمتی از خیابان اردیبهشت بوده و در زمان‌های بعد از آن در زمین‌های زراعی محله صحرا و سه پله و خیابان آتش توسعه پیدا کرده حاضر از کل محدوده دیگر باغ و صحرای باقی نمانده و تقریباً تماماً تبدیل به ساختمان‌های مسکونی و تجاری و اداری و خیابان شده است. در محدوده محله لبنان چند خیابان قرار گرفته است به نام‌های قسمتی از خیابان شیخ بهایی که در سال ۱۳۱۵ تکمیل شد فلکه جوی شاه در سال ۱۳۱۷ و صارمیه که در سال ۱۳۱۲ تقریباً تأسیس گردید و خیابان شهید بهشتی که در سال ۱۳۰۹ شروع به تخریب منازل شد و قسمتی از حمام لبنان هم در خیابان افتاد و در سال ۱۳۱۴ تأسیس شد و قبلاً به آن خیابان شاهپور گفته می‌شد و در اوایل انقلاب زمانی کوتاه تابلو امیر عرب داشت ولی با توجه به اینکه منزل و زادگاه مرحوم دکتر بهشتی در آن قرار داشت به نام آن بزرگوار نام‌گذاری شد و خیابان شهید مطهری که قبلاً به آن خیابان دنبال رودخانه و پهلوی هم می‌گفتند و در قسمت جنوبی منطقه لبنان قرار گرفته است و خیابان اردیبهشت که قبلاً به آن کوچه پهنه، کوچه ریگی، مستهلک و پل بلند می‌گفتند. خیابان صائب که در سال ۱۳۱۰ تأسیس شد و قبلاً به آن خیابان صفا می‌گفتند. خیابان عباس‌آباد که در سال ۱۳۱۶ تأسیس شد و قبلاً به آن خیابان مرسلین و بیمارستان عیسی بن مریم هم می‌گفتند به علت اینکه در کنار بیمارستان و کلیسای لوقا قرار داشت و خیابان مقداد که قبلاً به آن آتش و سجاد هم می‌گفتند و در خیابان لبنان که در سال ۱۳۰۹ تأسیس

شد و قبلاً به آن حاج مدبرالدوله و رفیع الدین هم می‌گفتند (بهشتی نژاد، ۱۳۸۸: ۱۱-۱۳). هر کدام از محلات قدیمی اصفهان با توجه به شرایط جغرافیایی شهر اصفهان تشکیل شدند. نقل شده است که محله لنیان در ابتدا محل سکونت پادشاهان و زمامداران صفوی بوده است. در نهایت به دلیل قرارگیری این محله در خارج از حصار شهر، در هنگام حمله افغانه، جمعیت سرمایه‌دار حکومتی اکثراً به شهرها و مناطق دیگر کوچ کرده و باغات آنان خراب و منازل قدیمی هم مخروبه شد و از بین رفت. در دوره قاجاریه نیز ظل‌السلطان، فرزندان او و ایادی حکومتی آنان در این محل سکونت داشتند که بر اساس دیگر منابع به نظر می‌رسد مُراد، سکونت موقت در محل باغات و کاخ‌های تفریحی آنان باشد. به نظر می‌رسد که در زمان‌های قدیم مردم این محل به علت فراوانی آب و باغات منطقه به زراعت و چوب‌بری و نجاری و شغل‌های جنبی آن اشتغال داشته و بعضاً نیز به شغل‌های دولتی و آزاد مشغول بوده‌اند و همچون دیگر مناطق افراد عالم و دانشمند و صاحب منصب و شاعر فراوانی در اینجا زندگی کرده و یا به مناطق دیگر مهاجرت نموده و در آن جاها بلند آوازه شده‌اند (بهشتی نژاد، ۱۳۸۸: ۱۸). بر اساس روایت رستم الحکما نیز محله لنیان از محلاتی بود که در جریان زندگی از آفات جنگ، غارت و تاراج محفوظ ماند چراکه عده‌ای از افراد ساکن در آن محله همانند زندیه لر بودند (آصف، ۱۳۵۲: ۲۳۵ و ۲۵۶). دو دوره حکومتی مهم در اصفهان وجود دارد. اول آل بویه که به طور قطع لنیان در ابتدای امر تا زمان علاءالدوله یکی از دهات نزدیک شهر اصفهان بوده است. آن دروازه شهر که نزدیک این ده بوده به دروازه لنیان خوانده می‌شده، پس از توسعه جزء شهر شده و از محلات مهم به شمار رفته است. همچنین از دو قسمت لنیان سفلی و علیا تشکیل گردیده است (رفیعی مهرآبادی، ۱۳۵۲: ۲۶۲). دومین دوره پر اهمیت در این شهر، دوره صفوی بوده، که این محله در زمره محلات جدیدی است که قبل از صفویه بیرون حصار شهر قرار داشته و در آن دوره به دنبال رشد و توسعه شهر جزو آن به حساب آمده است (جناب، ۱۳۹۳: ۲۵). روایاتی مبنی بر قرارگیری معبد یهودیان و قبر یکی از بزرگان آنها در محل مسجد لنیان بوده است ولی این موضوع را در هیچ منبعی نیافته است. از مرحوم حجت‌الاسلام حاج سید علی خلدی نقل شده که: «در زمان‌های قبل از اسلام قبر یکی از پیامبران در این محل بوده است و بعضی افراد هم خواب‌های در ارتباط با امتیاز این محل و مسجد دیده‌اند» (بهشتی نژاد، ۱۳۸۸: ۱۰). آل ترکه از خاندان‌های علمی معروف اصفهان در قرون هفتم الی دهم بودند و قبور بسیاری از ایشان از جمله صائِن‌الدین ترکه و علما و بزرگان دیگری در مقبره‌ای در کنار مسجد لنیان بوده که اکنون آثاری از آن دیده نمی‌شود (بهشتی نژاد، ۱۳۸۸: ۸۴).

۳. مسجد لنیان

مسجد لنیان یکی از آثار تاریخی برجسته اصفهان به شمار می‌آید که به دلیل معماری سنتی و تزئینات هنری جذاب خود، توجه علاقه‌مندان هنر اسلامی و تاریخ را جلب کرده است. در رساله «محاسن اصفهان» اثر مافروخی، بارها به محله لنیان اشاره شده و ویژگی‌های شاخص آن، به ویژه مسجد و عمارتی چشمگیر که توسط یکی از شخصیت‌های برجسته اصفهان در قرن هشتم هجری ساخته شده، به تفصیل توصیف شده است. مترجم این رساله، حسین بن محمد بن ابی‌الرضا علوی آوی، با

احترام فراوان از سازنده این بنا یاد کرده و او را «صاحب معظم قدوه اعظم الامم جلال الوزراء جمال الدوله والدين محمد ديلم دستجردی الاصفهانی» معرفی کرده است. معماری مسجد لنبان دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که آن را از سایر مساجد منطقه متمایز می‌کند. ارباب اصفهانی، که به طور مستقیم در ساخت این بنا نقش داشته، آن را «عمارت جمال‌الدین» نامیده است. این مسجد دارای صحن سرسبزی است که بخشی از ساختمان در کنار آن قرار گرفته و سازه‌ای مرتفع و تالارمانند روی نهر فدین ساخته شده که تمامی جریان نهر از زیر این تالار عبور می‌کند. پشت این تالار نیز شبستانی با همان ارتفاع بنا شده و ترکیب هماهنگ این بخش‌ها تا به امروز بدون کوچک‌ترین خللی باقی مانده است. مسجد لنبان نه تنها ارزش معماری دارد، بلکه میان اهالی اصفهان جایگاهی مقدس و متبرک یافته است. داستان‌ها و حکایت‌های گوناگونی درباره این مسجد روایت شده که به جذابیت آن افزوده‌اند. مسیر ورود و خروج نهر از زیر مسجد با درختان انبوه پوشیده شده و محیطی دل‌نشین و خوش آب‌وهوا برای بازدیدکنندگان فراهم کرده است، به طوری که این فضای زیبا آرامش خاصی را به همراه دارد (ارباب اصفهانی، ۱۳۶۸: ۶۷). در بالای در ورودی مسجد به خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی لاجوردی اشعاری نوشته شده که حاکی از تعمیر مسجد در دوره شاه سلیمان صفوی است. این اشعار که اثر طبع محمد طاهر نصرآبادی صاحب تذکره معروف و به خط محمدرضا امامی می‌باشد به شرح زیر است:

در زمان داور گیتی ستان بحر دل   آفتاب دولت مشرق سلیمان پادشاه
 پادشاهی کز برای کسب اقبال و شرف   فتح در ظل همای رایتش گیرد پناه
 یافت تعمیر این بنا از لطف آن گردون شکوه   شامل حال شریفش باد الطاف اله
 تا بود مسجد برای سجده اهل ورع   آستانش پادشاهان جهان را سجده گاه
 خامه بهر سال تاریخش عبارت زد رقم   نوشد این مسجد زامر عادل عالم پناه ۱۰۸۰

کتیبه سر در مسجد لنبان که از اضافات قرن سیزدهم هجری است به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ شامل آیه ۱۸ و ۱۹ از سوره (توبه) است و به جمله زیر ختم می‌شود (کتبه محمدباقر الشیرازی ۱۲۵۶) (هنرفر، ۱۳۴۴: ۶۳۰). سعید هروی که در قرن هشتم می‌زیست در اشعار خود اشاره به مسجد لنبان می‌کند و عمارت جمال‌الدین محمد که در جای خود گفته شده کرده است.

از پی ذوق و تفرج گر بلنباں در شوی   مسجدی بینی مروح بر سر آب روان
 در جوارش صاحب صاحب خدم را بقعه   کز لب تعظیم بوسد آسمانش آستان
 (شفقی، ۱۳۵۳: ۷۲۳)

مسجد لنبان یکی از برجسته‌ترین بناهای تاریخی در اصفهان است که نمونه‌ای از هنر معماری دوره صفوی را به شکلی زیبا و چشم‌نواز به نمایش می‌گذارد. گنبد فیروزه‌ای رنگ آن با تزئینات اسلیمی و طرح‌های گل‌بوته‌ای با ترکیب رنگ‌های سفید و خاکی، همراه با مناره‌ای کوتاه که محلی برای اقامه اذان است، از شاخص‌ترین ویژگی‌های این مسجد محسوب می‌شود. در توصیف این مسجد باید گفت که، گنبد زیبای مسجد همراه با مناره ای کوتاه زیباترین منظره مسجد است. در بالای مناره جایگاهی برای اقامه اذان طراحی شده و بر روی بدنه آن نام حضرت محمد صلی الله علیه و آله،

حضرت علی علیه السلام و دیگر ائمه علیهم السلام نقش بسته است. گنبد فیروزه‌ای مسجد مانند فرشی با طرح‌های اسلیمی و گل بوته‌هایی زیبا به رنگ سفید و خاکی رنگ تزئین شده است. این مسجد دارای دو کتیبه به خط ثلث سفید بر زمینه‌ای لاجوردی و اثر محمدرضا امامی از خطاطان برجسته است. در ضلع شرقی مسجد لنیان سقاخانه‌ای قرار دارد با چهار ستون سنگی و چهار سنگاب که دوتا گرد و دوتای آن چهار گوش بوده است و اکنون هر چهار سنگاب توسط میراث فرهنگی ضبط شده است. در حیاط این مسجد دو چنار کهن سال وجود دارد و مادی نیاصرم از وسط حیاط آن عبور می‌کند. این مسجد درختان بسیار و محل خوش آب و هوا و مکان با صفا و فضایی است (ارباب اصفهانی، ۱۳۶۸: ۶۷) در زیر تالار بزرگ مسجد، نهر آبی جریان دارد و سردابه‌ای بنا شده است. منبر مسجد، معروف به منبر صاحب الزمان، مورخ ۱۱۱۴ ه. ق. از نفیس‌ترین منبرهای عهد صفوی است. تا قرن ۱۱ جنب مسجد گورستانی قرار داشته است که قبور بزرگانی همچون میرزا ابوتراب خوشنویس، امیر نظام‌الدین خوشنویس فرزند ابوتراب، صائِن الدین علی بن صدرالدین محمد بن افضل؛ معروف به ابن ترکه، حکیم و فیلسوف اصفهانی که در سال ۸۳۵ قمری در گذشته است و همراه با نامداران دیگر در این محل مدفون بوده‌اند که از خاندان معروف تیمور و صفوی بوده و متأسفانه امروزه هیچ اثری از آن برج نمانده و اطراف مسجد همه ساختمان سازی شده است. معماری مسجد لنیان در دوره‌های تاریخی دستخوش تغییرات زیادی شده است اما از زیبایی آن چیزی کم نشده است و چه بسا هنوز یکی از چشم‌نوازترین مساجد اصفهان است (حقیقت قهفرخی، ۱۴۰۰: ۱۰۲). مسجد لنیان یکی از آثار دوره صفوی محسوب می‌شود و مسئولان در دوره‌های مختلف، تعمیرات اساسی بر روی آن انجام داده‌اند. در این مسجد، آثار قدیمی زیادی وجود دارد و با پیگیری‌های مکرر در تاریخ ۲۹ آذر ۱۳۱۶ با شماره ثبت ۲۹۳ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. مسجد لنیان نه تنها یک بنای تاریخی ارزشمند، بلکه بخشی جدایی‌ناپذیر از هویت معماری و فرهنگی شهر اصفهان تلقی می‌شود.

تصویر شماره(۱): نمایی از مسجد لنیان

تصویر شماره(۲): ورودی مسجد لنیان

۴. مفهوم هویت مکان (محلّه)

محلّه به معنای یک بخش یا منطقه از یک شهر یا روستا است که معمولاً دارای ویژگی‌های خاصی مانند بافت اجتماعی، فرهنگی یا تاریخی مشترکی است. محلّه در فرهنگ دهخدا به معنای کوی، برزن، یک قسمت از چندین قسمت شهر، یا قریه یا قصبه آمده است (دهخدا، ۱۳۶۵: ۵۶۰). معمولاً محلات برای سکونت کسانی که دین و مذهب مشترک دارند و یا تیره‌های نژادی و گروه‌های زبان مشترک یا صاحبان حرف و پیشه مشابه‌اند اختصاص می‌یابد و غالباً بنای مسجد یا امامزاده و میدان بازی محور اصلی محلّه را تشکیل می‌دهند (سعیدی رضوانی، ۱۳۶۸: ۱۱۳). محلّه متشکل از فضاهایی برای انجام فعالیت‌های انسانی است که در آن محلّه زندگی و یا به آن مراجعه می‌کنند. محلّه به‌عنوان عنصر واسط در سلسله مراتب از خانه تا شهر می‌تواند ارتباط انسان با هم‌نوعان خویش را فراهم آورده و احساس تعلق مکان را در اهل خود تقویت کند (نقی زاده، ۱۳۸۷: ۱۵۲). مفهوم هویت مکان به چگونگی درک افراد یا گروه‌ها و ارتباط آنها با یک مکان یا محیط خاص اشاره دارد و شامل ارتباطات عاطفی، فرهنگی و اجتماعی است که افراد با یک مکان ایجاد می‌کنند و می‌تواند بر احساس تعلق و هویت آنها تأثیر بگذارد. البته باید اشاره نمود که این مفهوم اغلب در زمینه‌هایی مانند: جغرافیا، روانشناسی و مطالعات شهری مورد مطالعه قرار می‌گیرد، زیرا به درک چگونگی شکل دادن مکان‌ها به تجربیات و رفتارهای انسانی کمک می‌کند. هویت مکان می‌تواند

تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله تجربیات شخصی، اهمیت تاریخی و روایت‌های جامعه باشد. نقش مهمی در نحوه تعامل افراد با محیط اطراف خود دارد و می‌تواند بر دلبستگی آنها به یک مکان تأثیر بگذارد. هویت مکان زیرمجموعه از هویت خویش است. فرد تنها محیط را در ذهن خود ثبت نمی‌کند، بلکه احساسات و ایده‌هایش را در مورد آن بسط می‌دهد و با محیط خود از همان راهی ارتباط برقرار می‌سازد که هویتش آن را مهم می‌داند. هویت مکان بخشی از شخصیت وجودی هر انسان که هویت فردی او را می‌سازد، مکانی است که خود را با آن می‌شناسد و به دیگران می‌شناساند، هنگامی که راجع به خود فکر می‌کند خود را متصل به آن مکان می‌داند و آن مکان را بخشی از خود می‌شمارد. میان شما و آن مکان رابطه‌ای عمیق وجود دارد. رابطه‌ای عمیق‌تر از صرف بودن و یا تجربه کردن آن مکان، این رابطه را می‌توان به خودهمانی با فضا تعبیر کرد (بهزادفر، ۱۳۸۶: ۶۵). هویت مکانی نوعی شناخت شناسی انسانی الگوهای پیرامونی محیط زیست است که مکان را برای سکونت گاه خود و آرامش گرفتن در آن در طی تاریخ طولانی و با تکامل تجربه‌های خود اختیار کرده‌است. در واقع هویت مکانی بخشی از زیرساخت‌های هویت فردی انسان و حاصل شناخت‌های عمومی او درباره جهان فیزیکی است که در آن زیست می‌نماید. هویت انسانی با هویت مکانی احساس تعلق مکانی حاصل می‌شود که در واقع رابطه هم‌پیوندی است میان انسان و محیط. در اثر این رابطه محیط به لنگرگاه‌های روانی بدل می‌شود. هویت مکانی برآیند شناخت مکان و ایجاد پیوند روانی با آن است (رضا زاده، ۱۳۸۰: ۶). هر مکان داستان‌های ادامه‌داری دارد که شناخته، پنهان و محو می‌شوند. برخی طولانی‌تر و برخی کوتاه‌ترند. برخی پایان دارند و برخی دارای سرانجام بازی بوده و هنوز در حال ظاهرشدن هستند. تمام آنچه در یک مکان اتفاق افتاده و همه موجوداتی که در آن زیسته‌اند در ایجاد حسن مکان شرکت می‌کنند. چیزهای نادر و رایج به صورتی مشابه، هویت مکان را تعیین می‌کنند (اسپیرن، ۱۳۸۷: ۲۲۹). هویت مکان به‌نحوه ادراک افراد یا گروه‌ها و ارتباط با مکان‌های خاص اشاره دارد که می‌تواند به‌طور قابل توجهی بر احساس خود و تعلق آنها تأثیر بگذارد. این مفهوم از طریق ترکیبی از تجربیات شخصی، روایت‌های فرهنگی و تعاملات اجتماعی عمل می‌کند که نحوه ارتباط افراد با یک مکان را شکل می‌دهد. عواملی مانند: خاطرات، دلبستگی‌های عاطفی و پیوندهای اجتماعی به توسعه هویت مکان کمک می‌کنند و آن را به جنبه‌ای پویا و در حال تکامل از تجربه انسانی تبدیل می‌کنند. در نهایت، هویت مکان می‌تواند بر رفتارها، نگرش‌ها و حتی تصمیم‌گیری در رابطه با محیط و مشارکت جامعه تأثیر بگذارد. درک هویت مکان همچنین می‌تواند به برنامه‌ریزی شهری و توسعه جامعه کمک کند، زیرا اهمیت حفظ ویژگی‌های منحصر به فرد یک مکان را که به هویت آن کمک می‌کند، برجسته می‌کند. برنامه‌ریزی و توسعه شهری اغلب بر ایجاد محله‌های کاربردی و فراگیر متمرکز است که نیازهای جمعیت‌های مختلف را برآورده می‌کند. به‌طور کلی، مفهوم همسایگی برای درک ساختارهای اجتماعی و پویایی جامعه ضروری است. البته باید اشاره نمود که این مفهوم، معمولاً به یک منطقه فضایی یا اجتماعی اشاره دارد که در آن افراد یا نهادها با یکدیگر تعامل دارند و ویژگی‌های مشترکی دارند. در برنامه‌ریزی شهری، محله‌ها با مرزهای جغرافیایی تعریف می‌شوند و می‌توانند بر پویایی اجتماعی، فعالیت‌های اقتصادی و مشارکت جامعه تأثیر بگذارند. محله لنبان به‌عنوان یکی از

قدیمی‌ترین محلات اصفهان، ساختار منحصر به فرد و تنیده در تاریخ و صنعت دارد. وجود مسجد لبنان در این محله سبب شده تا اهالی آن منطقه با هویت تاریخی آن پیوند داشته باشند. «مسجدی که قدمتی دست کم ششصدساله دارد حیات معنوی‌اش را حفظ کرده است و در آن زندگی روحانی در کنار فعالیت‌های فرهنگی گسترده برجاست. درب مسجد از ابتدای صبح تا پاسی از شب باز است و فعالیت‌های فرهنگی و کلاس‌های مختلف در آن همیشه برقرار است. البته از اواسط دهه شصت سیاست فرهنگی بسیج این مسجد تغییر کرد و فرهنگ و اشاعه فرهنگی اولویت شد زیرا انسان‌سازی را مقدم بر دیگر امور می‌دانستند. در یکی از بخش‌های این مسجد مراسم‌های مختلفی مانند کاپی‌پزی برگزار می‌شد و در حال حاضر به سالن کنفرانس بسیج تبدیل شده است. در جای دیگر آرسی دیده می‌شود که در سال‌های پیش محل نگهداشتن موقت مردگان پیش از تدفین بوده است» (حقیقت قهفرخی، ۱۴۰۰: ۱۰۲). بنابراین وجود مسجد لبنان برای اهالی آن منطقه تنها برای انجام فرائض مذهبی و آداب اسلامی نبوده است بلکه در کنار آن کارکردهای اجتماعی دیگری داشته که به آن اشاره گردید. به‌طور کلی باید گفت، محله‌ها به‌عنوان واحدهای سازمانی عمل می‌کنند که روابط، توزیع منابع و انسجام اجتماعی را در یک زمینه بزرگ‌تر تسهیل می‌کنند. در جوامع امروزی، محله‌ها اغلب از دریچه پویایی جامعه، شبکه‌های اجتماعی و طراحی شهری دیده می‌شوند. این مفهوم نه تنها مجاورت فیزیکی بلکه پیوندهای اجتماعی و تجربیات مشترک بین ساکنین را نیز در بر می‌گیرد. امروزه محله‌ها به‌عنوان اجزای حیاتی زندگی شهری شناخته می‌شوند که بر جنبه‌های مختلف زندگی مردم مانند سلامت عمومی و انسجام اجتماعی تأثیر می‌گذارند.

نتیجه‌گیری

در اصفهان هر محله‌ها اغلب دارای ویژگی‌های متمایزی است که متأثر از جامعه محلی، سنت‌ها و بافت تاریخی آن منطقه می‌باشد. اماکن تاریخی و مذهبی، آداب و رسوم، غذاهای محلی، و صنایع دستی هر محله، نمایانگر چشم انداز فرهنگی گسترده است و کاوش در چنین محله‌هایی می‌تواند بینشی از زندگی روزمره ساکنان و تحولات تاریخی منطقه ارائه دهد. علاوه بر آن محله‌ها اغلب شامل بازارهای محلی و فضاهای مشترکی است که به‌عنوان مرکز فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعات عمل می‌کنند و این عامل می‌تواند به حفظ مکان‌های تاریخی کمک فراوانی کند. محله لنیان در اصفهان، به‌عنوان یک منطقه‌ای خاص، اهمیت فرهنگی و تاریخی منحصر به فرد با ویژگی‌های متنوع در بین مردم شناخته شده است. این محله دارای بازارها و مکان‌های تاریخی و به خصوص مسجد معروفی است که معماری سنتی ایرانی را به نمایش می‌دهد و میراث شهر را منعکس می‌کند. مفهوم هویت محله در قالب مؤلفه‌های متعددی می‌گنجد که وجود اماکن مذهبی مانند مساجد یکی از نمونه‌های آن است. مساجد به‌عنوان یکی از مراکز مذهبی و فرهنگی بر هویت محله‌ها تأثیر می‌گذارند. طبق منابع تاریخی، مسجد لنیان واقع در محله لنیان اصفهان در دوره صفویه بنا شده است. محله لنیان با وجود مسجد لنیان، منعکس کننده ویژگی‌های جمعیتی و ارزش‌های مردم ساکن است و حس تعلق را در بین اعضای جامعه تقویت می‌کند. آن چه در مفهوم هویت مکان در محله‌ها دارای اهمیت است، ویژگی‌های منحصر به فرد و اماکن مختلفی است که محله را از سایر محله‌ها متمایز می‌کند. مسجد لنیان به‌عنوان یک نماد منحصر به فرد در آن محله، انسجام اجتماعی را افزایش و سنت‌های فرهنگی را ترویج می‌کند. در کنار آن برگزاری آیین‌ها و مراسم‌های مذهبی و حضور افراد با پیشینه‌های مختلف منجر به افزایش مشارکت جامعه در رویدادهای محلی می‌شود. به‌طور کلی می‌توان اذعان نمود که، مساجد می‌توانند پیوندهای اجتماعی را افزایش دهند و تعامل بین گروه‌های فرهنگی مختلف در این محله‌ها نیز ممکن است ادراکات و تجربیات مرتبط با هویت را شکل دهد. علاوه بر آن، وجود این مسجد در شکل‌دهی هویت محله لنیان تأثیر به‌سزایی دارد زیرا هویت محله‌ها و مساجد با ترکیبی از عوامل فرهنگی، اجتماعی و مذهبی شکل می‌گیرد و تأثیرگذار است.

کتابنامه

آقایی، افسانه (۱۳۹۵). «طراحی مرکز محله شهری با رویکرد پایداری اجتماعی (نمونه موردی مرکز محله لنیان اصفهان)»، **پایان نامه کارشناسی ارشد**، استاد راهنما: حمید محمدی، دانشگاه یزد: دانشکده هنر و معماری.

الاصفهانی، محمد مهدی بن محمدرضا (۱۳۶۸)، **نصف جهان فی تعریف الاصفهان**، تدوین منوچهر ستوده، تهران: امیرکبیر.

ابن رسته، احمد بن عمر (بی تا). **الاعلاق النفیسه**، ج ۱ و ۷، بیروت: دارصدا
 اذانی، مهری و همکاران (۱۳۹۳)، «بررسی شاخص های توسعه پایدار محله ای (مطالعه موردی منطقه ۱ شهر اصفهان)»، **مجله برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)**، ۴(۲)، صص: ۱۵۲-۱۲۹.
 اسپیرن، آ. ویستون (۱۳۸۷)، **زبان منظر**، ترجمه حسین بحرینی و بهناز امین زاده، تهران: دانشگاه تهران.

بمانیان، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۶). «تجزیه و بازتولید فام های تشکیل دهنده رنگ آبی در کاشی کاری مساجد شیعی دوره صفوی با بررسی نمونه های موردی (مساجد علیقلی آقا، جامع اصفهان، شیخ لطف الله، امام و لنیان)»، **فصل نامه معماری و شهرسازی ایران**، ۸(۱۴)، صص: ۳۳-۴۷.
 بهزادفر، مصطفی (۱۳۸۶). **هویت شهر نگاهی به هویت شهر**، تهران: موسسه نشر شهر.

بهزادفر، مصطفی (۱۳۸۷). **هویت شهر**، تهران: شهر
 بهشتی نژاد، محمدعلی (۱۳۸۸). **مسجد و محله لنیان**، اصفهان: فرهنگ مردم.
 پایه دار، مهسا، افشاری، محسن (۱۳۹۹). «بازنمایی گستره و عناصر شاخص محله لنیان اصفهان در دوره قاجاریه»، **فصل نامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی**، ۱۰(۴)، صص: ۵-۱۷.

حقیقت قهرخی، سجاد (۱۴۰۰). **نگاهی به محلات اصفهان**، اصفهان: اصفهان زیبا.
 جناب، سید علی (۱۳۹۳). **احصائیه خانه ها و محلات اصفهان**، تدوین رضوان پورعصار، اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.

دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۲). لغتنامه، تهران: دانشگاه تهران.
 رضازاده، راضیه (۱۳۸۰). «بحران ادراکی - رفتاری در فضای شهری»، **ماهانه شهرداری ها**، ۲(۲۳)، ویژه نامه.

رضوانی، لیلیا (۱۳۹۵). **فرهنگ و هویت محله**، تهران: جامعه شناسان.
 رفیعی مهرآبادی، ابوالقاسم (۱۳۵۲). **آثار ملی اصفهان**، تهران: انجمن آثار ملی.
 سعیدی رضوانی، عباس (۱۳۶۸). **بینش اسلامی و پدیده های جغرافیایی**، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی.

شفقی، سیروس (۱۳۵۳). **جغرافیای اصفهان: به ضمیمه هفتاد نقشه و نمودار و عکس**، اصفهان: دانشگاه اصفهان.

نقی زاده، محمد (۱۳۸۷)، **مفهوم هویت محله در فرهنگ ایرانی، اندیشنامه**، مجموعه مقالات میان رشته ای شهر و معماری، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، چ ۱.
 هنرفر، لطف الله (۱۳۴۴)، **گنجینه آثار تاریخی اصفهان**، اصفهان: کتابفروشی تقفی.